

*ESBÓS BIOGRÀFIC DE MARIA DE
LAS MERCEDES USÚA PÉREZ*

MARIA DE LES NEUS RUIZ JAUME

Resum:

La present comunicació pretén realitzar una primera aproximació a la figura de Mercedes Usúa, professora i directora a l'Escola Normal de les Balears.

María de las Mercedes Usúa Pérez va néixer a Barcelona el 20 de març del 1887. L'any 1906 va obtenir el títol de mestra de grau superior a l'Escola Normal de Valladolid i el 1909 va ingressar a l'Escola d'Estudis Superiors del Magisteri de Madrid, on l'any 1912 va assolir el grau de mestra normal en la secció de ciències. L'any següent, va aconseguir una plaça com a professora numerària a l'Escola Normal Femenina de les Balears.

Durant la seva estada a l'illa, va compaginar la tasca docent a la càtedra de matemàtiques amb el desenvolupament de la funció directiva, primer de l'Escola Normal Femenina (1913-1931) i després de l'Escola Normal de Magisteri Primari (1931-1936). Després de la Guerra Civil, període en el qual exercí a diferents indrets de la geografia espanyola, va reingressar a la Normal balear, on va enfrontar-se a un consell de guerra i a un expedient de depuració, malgrat els quals va continuar exercint la docència i amb el temps fins i tot la direcció de l'Escola Normal fins al 1957, any en què es va jubilar.

Resumen:

La presente comunicación pretende realizar una primera aproximación a la figura de Mercedes Usúa, profesora y directora de la Escuela Normal de las Baleares.

María de las Mercedes Usúa Pérez nació en Barcelona el 20 de marzo de 1887. En 1906 obtuvo el título de maestra de grado superior en la Escuela Normal de Valladolid i en 1909 ingresó en la Escuela Superior de Estudios del Magisterio

de Madrid, donde en 1912 alcanzó el grado de maestra normal en la sección de ciencias. Al año siguiente consiguió una plaza como profesora numeraria de la sección de ciencias en la Escuela Normal Femenina de las Baleares.

Durante su estancia en Mallorca compaginó su tarea docente en la cátedra de matemáticas con el desarrollo de la función directiva, primero de la Escuela Normal Femenina (1913-1931) y después de la Escuela Normal del Magisterio Primario (1931-1936). Después de la guerra civil, periodo en el cual ejerció en diversos lugares de la geografía española, reingresó en la Normal balear, donde se enfrentó a un consejo de guerra y a un expediente de depuración, a pesar de los cuales continuó ejerciendo la docencia y con el tiempo incluso la dirección de la Escuela Normal hasta 1957, año en que se jubiló.

Abstract:

This report takes a first look into the character of María de las Mercedes Usúa Pérez, emphasizing the development of her work as an educator and director of the Teacher Training College of the Balearic Islands during more than forty years.

María de las Mercedes Usúa Pérez was born in Barcelona on March 20th, 1887. When she was thirteen, she moved to Valladolid, and studied at the Santiago College of Arma de Caballeria for Orphans as a boarding student. In 1906 she earned the degree of Teacher of Superior Education from the Teacher Training College of Valladolid. The following year, she moved to Madrid, where she worked as a teacher in the Spanish French College for Ladies. In 1909, she enrolled in the School of Superior Studies of Teaching in Madrid, where in 1912, she earned her degree in Teacher Training of the Sciences. The same year, she moved to Zaragoza to put her education into practice.

In February of 1913, Mercedes Usúa applied for a post as a primary teaching inspector but was denied. Subsequently she applied for and attained a position as an assistant in Sciences at the Superior Teacher Training College of Zamora. However, she never worked there because the same year she was also offered a post as a faculty professor of Sciences in the Teacher Training College for Women of the Balearic Islands. There, she would also become its director from the start of the school, in 1913, until 1931, when the Teacher Training College for Men and the Teacher Training College for Women of the Balearic Islands were merged and became the Primary Teacher Training College of the Balearic Islands. At the newly merged school she continued as a professor and director. It's important to emphasize that for the period she stayed in the Balearic Islands and as a consequence of her position, she actively participated in Mallorca's social and cultural life,.

Between 1936 and 1939, she worked throughout Spain-- in Bilbao, San Sebastián, Barcelona, Lleida and others -- while Franco's troops advanced until the end of the Civil War. Following the war, Mercedes Usúa returned to the Balearic Islands, where she faced a war council and was subjected to a purge trial

by the Franco regime. Despite the sanctions she received and her disqualification and suspension from employment, she continued exercising as a mathematics teacher. Over time, she even returned to the directive position at the Teacher Training College of the Balearic Islands and continued there until her professional retirement in 1957, when she came back to her natal city, Barcelona.

María de las Mercedes Usúa Pérez va néixer el 20 de març del 1887 a Barcelona, filla de Mariano Usúa y Díaz, capità de cavalleria, i la seva esposa, Josefa Pérez Delgado, ambdós naturals de Madrid.

El mes de març de l'any 1900 Mercedes Usúa va ingressar com a alumna interna de la secció d'orfes del Col·legi de Santiago per a Orfes de l'Arma de Cavalleria de Valladolid. En aquesta mateixa ciutat va cursar, a l'Escola Normal Femenina, els estudis de mestra de grau elemental i superior, on va destacar per les seves bones notes tant al llarg dels diferents cursos escolars com als exercicis finals de revàlida¹.

Títol de mestra de primera ensenyança superior de Mercedes Usúa².

¹ Vegeu l'expedient personal de Mercedes Usúa Pérez a *Expedients professorats*, capsa 32/6493, secció Educació, Arxiu General de l'Administració.

² *Ibíd.*

L'any 1906 obtingué el títol de mestra de grau superior i l'any següent es traslladà a Madrid, on començà a exercir com a mestra auxiliar retribuïda al Col·legi Espanyol Francès per a Senyoretetes.

L'any 1909 Mercedes demanà, sense èxit, ingressar com a mestra d'escola elemental o com a auxiliar de les escoles públiques per a nines de Madrid, per la qual cosa continuà treballant al col·legi fins que, aquest mateix any, ingressà com a alumna de l'Escola d'Estudis Superiors del Magisteri l'any 1909.

Aquest centre d'ensenyament superior, creat per Real Decret del 3 de juny del 1909, va néixer amb l'objectiu d'eleva la formació dels futurs professors normalistes i inspectors de primera ensenyança, per la qual cosa l'Escola tenia no sols un marcat caràcter pedagògic totalment innovador i renovador sinó també una ferma voluntat científica.

Mercedes Usúa realitzà l'any 1909 l'examen d'ingrés a l'Escola, i va obtenir el número onze en la llista de mèrits, per la qual cosa va formar part de la que seria la primera promoció del centre madrileny.

Atesa la seva especial situació personal, hagué de sol·licitar una beca per poder cursar els estudis en aquesta institució, per la qual cosa presentà diferents informes que acreditaven la seva situació econòmica al director del centre³; l'ajut sol·licitat se li va concedir al llarg de tots els cursos que va estudiar a l'Escola.

El mes de juny del 1912 obtingué el títol de mestra de grau normal en la secció de ciències amb el número catorze de la seva promoció. Val a dir que al llarg dels tres cursos acadèmics que romangué a l'Escola aconseguí sempre el número catorze en la llista de mèrits, i durant el seu tercer any d'estudis realitzà, segons la Reial Ordre de l'1 de març del 1912, les pràctiques obligatòries d'ensenyança a una escola nacional de Saragossa amb un sou de 2.000 pessetes.

Un cop sortí de les aules de l'Escola d'Estudis Superiors del Magisteri, Mercedes intentà tot d'una començar a treballar. Per això el mes de maig del 1913 envià una sol·licitud a la Direcció General d'Instrucció Pública en què demanà una plaça com a inspectora de primera ensenyança. Malgrat tot, no aconseguí ser destinada com a inspectora a cap de les ciutats ofertes a la convocatòria de febrer del 1913.

És per això que pocs mesos després, concorregué a una nova convocatòria pública destinada, aquest cop, a cobrir una vacant com a professora auxiliar de la secció de ciències a l'Escola Normal Superior de Mestres de Zamora. En

●
³ *Ibídem*.

aquesta ocasió, Mercedes Usúa aconseguí la plaça i fou nomenada professora auxiliar per Reial Ordre del 7 de juny del 1913.

Malgrat haver aconseguí la plaça a Zamora, Usúa decidí poc temps després participar en el concurs convocat entre els professors de l'Escola d'Estudis Superiors per proveir diverses vacants com a professors numeraris de diferents Escoles Normals; per ordre de preferència va sol·licitar Conca, Navarra i les Balears.

El mes d'octubre del 1913 deixà la plaça d'auxiliar a l'Escola Normal Superior de Mestres de Zamora i passà a formar part com a professora numerària de la secció de ciències de l'acabada de crear Escola Superior de Mestres de les Balears, amb un sou de 2.500 pessetes. Era el seu primer destí com a professora normalista, i hi romangué gran part de la seva vida professional.

La seva arribada a Mallorca, però, no és tan idíl·lica com es podria esperar, atès que amb la creació de l'Escola de Mestres de les Balears se suprimí l'Escola Normal Femenina de les Balears que depenia de les religioses de la Puresa, la qual cosa generà una forta polèmica, especialment motivada pels sectors més conservadors de les illes, els quals criticaren durament no només la nova institució sinó també les noves professores que la constituïen⁴. Però, a més del rebuig social, el nou centre no comptà inicialment amb els recursos espacials, materials i econòmics adients, fet motivat especialment per la manca de suport institucional, tant estatal com provincial.

Així doncs, amb totes aquestes dificultats, arribà Mercedes Usúa a Mallorca com a nova professora numerària de ciències. Amb ella arribaren també algunes companyes seves de l'Escola Superior del Magisteri de Madrid, com ara Ambrosia Concepción Majano, també per a la secció de ciències, i Carmen Cascante i Rosa Roig per a la secció de lletres de la nova Escola Normal balear.

El 25 d'octubre del 1913, un dia després d'haver pres possessió del càrrec docent, Mercedes Usúa també va prendre possessió del càrrec de directora, en virtut de la Real Ordre del 22 d'agost del 1912, i passà així a encarregar-se de totes les gestions necessàries per poder iniciar el curs.

Durant les primeres setmanes com a directora accidental, Mercedes Usúa es va veure obligada a contactar amb diferents organismes públics per tal d'aconseguir un lloc on poder començar les classes. És així com, gràcies en part a aquestes gestions, el 10 de novembre del 1913 s'obriren les portes de la nova Escola Normal de Mestres de les Balears, situada de forma provisional a l'Institut General i Tècnic de Palma.

●
⁴ Vegeu ROIG RODRÍGUEZ, Maria Antònia. *La primera escola normal femenina estatal de les Balears (1913-1931)*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2006.

Tan bon punt les classes i la vida escolar es normalitzaren, Mercedes convocà el primer claustre de la nova Normal femenina de les Balears per tal de complir de forma reglamentària amb l'elecció de l'equip directiu del centre. És així com, el 20 de gener del 1914, ella mateixa va ser elegida per totes les seves companyes com la nova directora interina, càrrec que ocupà fins a l'any 1915, en què fou ratificada per la superioritat i se li concedí en propietat el càrrec de directora de l'Escola Superior de Mestres de les Balears.

Com a part de la seva tasca directiva, Mercedes Usúa afrontà, en un primer moment, la recerca d'una ubicació adequada per al nou centre normalista. Amb aquest propòsit continuà les seves gestions amb les diferents administracions fins que l'any 1917 es traslladaren per tercera i última volta a la darrera planta de l'edifici del Consolat de Mar, un emplaçament privilegiat que suposà una millora quantitativa i qualitativa de les condicions estructurals i pedagògiques del centre normalista.

Un altre dels entrebancs als quals Mercedes s'enfrontà, com a directora de la Normal femenina de les Balears, fou la manca sistemàtica de recursos econòmics, davant la qual no dubtà a escriure a la Diputació per explicar la deplorable situació del centre i denunciar la seva manca de compromís cap a la institució normalista; aquestes pressions sens dubte contribuïren a solucionar aquest problema tot i que el dèficit econòmic de la Normal femenina balear fou una constant al llarg de tota la seva trajectòria vital com a institució.

A més, al capdavant de l'equip directiu del centre normalista, Usúa prengué altres decisions importants per al bon desenvolupament de la vida normalista, com ara l'avançament de l'inici de les vacances escolars d'estiu durant el curs 1913-1914, per tal d'evitar aldarulls entre els alumnes lliures de l'Institut i les alumnes normalistes, i la supressió de l'acte institucional d'inici de curs; unes decisions que anaven configurant progressivament el seu propi estil com a directora del centre normalista balear.

De la mateixa manera, Mercedes prengué part, com a directora del centre, de la resta d'assumptes ordinaris de l'Escola: consells disciplinaris, adjudicació de beques, tribunals d'examen de pràctiques, tribunals d'ingrés al magisteri... Així com de les funcions socials derivades del seu càrrec: jurat del certamen pedagògic convocat a Palma l'any 1914 per la Inspecció Provincial de Primera Ensenyança, vicepresidenta del primer Congrés espanyol de Pediatria, vocal del Consell de Govern i Administració del Museu Pedagògic Provincial, etc.

En conclusió, "la direcció de M. de las Mercedes Usúa fou eficient, marcada per la legislació del moment, amb la qual fou respectuosa. Fou al mateix temps un element positiu que afavorí l'enteniment entre el professorat i el desenvolupament

d'una metodologia d'acord amb la nova pedagogia. No podem dir més que la seva tasca satisfia el professorat i la superioritat [...]”⁵

Pel que fa a la tasca docent, cal dir que en aquest primer període a les Balears Mercedes Usúa s'encarregà de dues assignatures: Matemàtiques i Història de la Pedagogia, la qual impartí només durant el curs 1913-1914. A partir del curs següent, s'encarregà només de les classes de matemàtiques i, tot i que no podem conèixer exactament el programa que seguia a l'Escola Normal femenina, és d'esperar que s'assemblés un poc a les assignatures de l'àrea de matemàtiques, que la mateixa Usúa impartirà a l'Escola Normal republicana als alumnes del curs complementari, és a dir, un programa centrat especialment a oferir a les seves alumnes els principals coneixements teòrics i pràctics de les diferents àrees d'estudi de les matemàtiques. Quant a l'assignatura d'Història de la Pedagogia, Mercedes centrà especialment el seu programa a donar a conèixer els diferents ideals pedagògics des d'una doble perspectiva històrica i comparativa.

A més dels seus quefers com a professora de matemàtiques i directora del centre, Mercedes Usúa s'encarregà durant els primers cursos escolars i fins al 1924 de l'organització i gestió de la biblioteca de l'Escola Normal. Aquesta biblioteca comptà amb un fons bibliogràfic bastant extens, organitzat en quatre seccions diferents –ciències, pedagogia, història i literatura–. En l'acompliment de les seves funcions com a bibliotecària, Mercedes fou ajudada per les professores responsables de les diferents matèries en què es dividia la biblioteca, mentre ella, com a bibliotecària general, s'encarregà de confeccionar el llibre de registre general de la biblioteca del centre. Cal dir, però, que inicialment la biblioteca funcionà de forma molt rudimentària i que fins al curs 1923-1924 no se n'organitzà el fons bibliogràfic, tasca que realitzà la mateixa Mercedes Usúa ajudada en aquesta ocasió d'un petit grup d'alumnes de quart.

La gestió econòmica del centre realitzada per Usúa prioritzà la compra de llibres, de material i recursos científics i pedagògics. Així mateix, cal dir que Mercedes contribuï també a dotar el centre d'altres recursos pedagògics, com ara fent una col·lecció de marbres mallorquins, recollits per ella mateixa per a les classes de ciències, o conservant diferents objectes i materials confeccionats per les seves alumnes per a la futura creació d'un museu pedagògic a l'escola.

Igualment, Mercedes participà de la gran majoria d'activitats complementàries de caràcter extraescolar que el centre realitzà en els seus pocs anys de vint anys d'existència. Així és com Mercedes prengué part de les celebracions religioses i artístiques del centre i la ciutat (conferències, festivals, sopars d'acomiadament,

●
⁵ ROIG RODRÍGUEZ, Maria Antònia. *La primera escola normal femenina estatal de les Balears (1913-1931)*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2006. p. 307.

vetllades artístiques...), de les excursions que professores i alumnes normalistes realitzaren per l'interior de l'illa, dels quatre viatges que l'Escola Normal femenina organitzà a la Península –Barcelona (1917); València i Madrid (1923); Andalusia, Madrid i València (1926), i Barcelona (1926)–, etc.

Respecte a aquesta darrera activitat, és precís destacar que Mercedes s'encarregà, a més de tenir cura de les alumnes durant les diferents expedicions, de tranquil·litzar les seves famílies, tant abans com durant el viatge. Així és com, per exemple, durant el viatge del 1923 Mercedes Usúa envià diferents comunicacions des de les ciutats visitades, les quals foren publicades a *La Almudaina*⁶, un diari que poc abans d'iniciar el viatge havia entrevistat la directora del centre normalista femení per tal de conèixer-ne millor els detalls⁷.

Les professores Usúa, Cascante, Roig i Fernández amb les alumnes de l'Escola Normal. Barcelona, 1926⁸.

Paral·lelament a tota aquesta tasca institucional, Mercedes participà fora del centre normalista en altres activitats de caire cultural, com per exemple la cofundació i col·laboració de l'Ateneo de Palma. Aquest ateneu es creà el 24 de juny del 1928

●
⁶ Cal dir que solen ser bastant freqüents les notícies als principals diaris de l'època relacionades amb l'Escola Superior de Mestres de les Balears, especialment les notes de tipus informatiu sobre matrícules, exàmens, celebracions...

⁷ Vegeu *La Almudaina* dels dies 24, 28 i 30 de març i 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13 i 20 d'abril del 1926.

⁸ Extreta del diari *La Almudaina* del dia 28 de març del 1926.

amb l'objectiu de “*difundir e impulsar los conocimientos científicos y artísticos*”⁹. Durant el primer període de vida d'aquesta associació cultural (1928-1936) trobem una presència significativa de professors normalistes tant de l'Escola femenina com de la masculina. De fet, a la sessió de constitució de la nova organització Mercedes actuà com a secretària mentre que José María Eyaralar, professor de matemàtiques de l'Escola Normal masculina de les Balears, actuà com a president, atès que ambdós formaren part, junt amb altres professors normalistes, com per exemple Rosa Roig, de la comissió organitzadora de la nova societat cultural.

Així doncs, podem veure com Mercedes Usúa s'implicà des dels inicis en aquesta institució fins al punt que, des de la seva fundació fins a l'any 1936, no deixà mai de formar part com a vocal de les diferents juntes directives de la institució. Així mateix, Mercedes organitzà i assistí amb bastanta regularitat a gran part dels actes (conferències, excursions, vetllades, festes...) de l'Ateneu, especialment durant el període republicà¹⁰.

L'any 1931, amb l'adveniment de la Segona República, es produí un punt d'inflexió en la trajectòria professional de Mercedes Usúa. La profunda reforma dels centres normalistes que es va escometre durant el primer bienni del govern republicà suposà un repte personal i professional per a Mercedes. Amb l'aprovació del Pla Professional del 1931, caracteritzat per elevar els estudis de magisteri a nivell d'ensenyament professional superior, es van fusionar les dues Escoles Normals de les Balears, la qual cosa generà no pocs problemes, entre els quals destacà especialment la dificultat d'integrar en un sol claustre els professors i les professores de les dues Escoles Normals.

Al claustre del dia 3 de novembre del 1931 Mercedes Usúa resultà elegida directora de l'Escola Normal de Magisteri Primari de les Balears, en virtut de la disposició del Decret de Reforma de les Escoles Normals, càrrec en el qual fou posteriorment reelegida i confirmada segons l'Ordre del 8 de març del 1934. El primer entrebanc al qual va haver de fer front fou la reorganització dels professors i professors del centre normalista republicà. Tot i que la seva proposta inicial anà encaminada a repartir les places per seccions de forma igualitària entre els dos centres seguint en els casos de duplicitat el criteri d'antiguitat, acabà finalment distribuint entre els docents d'una mateixa disciplina les assignatures dels diferents plans. Aquesta solució provisional fou modificada amb posterioritat

●
⁹ Vegeu, Reglamento del Ateneo a Expedient associatiu de l'Ateneu, sig. 1618-1782. Arxiu històric del Regne de Mallorca. Gobierno Civil. Registro de asociaciones.

¹⁰ Cal destacar el fet que els diaris de l'època, especialment *La Última Hora*, donaven una àmplia cobertura de les activitats realitzades per l'Ateneu, cosa que permet comprovar l'assistència de Mercedes Usúa, com a vocal de l'entitat, a una gran part de les seves activitats, especialment a les celebracions i els actes més importants de l'associació.

com a conseqüència del trasllat a altres centres normalistes d'alguns professors de l'Escola.

Així mateix hagué de trampejar altres problemes com ara la coexistència dins el nou centre normalista de diferents plans d'estudis, les grans dificultats que suposà l'abandonament de l'edifici del Consolat del Mar i el trasllat del mobiliari i la resta de materials de l'Escola Normal Femenina al nou establiment normalista...

Un dels problemes derivats del trasllat a la nova seu fou la pèrdua de la casa habitació que ella tenia a l'edifici del Consolat del Mar, per la qual cosa decidí posar-se en contacte amb la Diputació Provincial i sol·licità, el mes de febrer del 1934, una indemnització, ja que la nova seu normalista no comptava amb cap habitació habilitada per a aquest fi. Malgrat la seva insistència, no aconseguí cap solució per part de la Diputació, la qual en un primer moment es donà per assabentada de la situació i finalment disposà que no procedia que a l'Escola Normal hi hagués una habitació a disposició de la directora.

Malgrat totes aquestes dificultats, la gestió de Mercedes Usúa com a directora de l'Escola Normal de Magisteri de les Balears continuà la mateixa línia d'acció que la de l'etapa anterior. Així és com Mercedes seguí complint fidelment amb les disposicions legals, intentà al màxim evitar els conflictes i satisfer les peticions del claustre de professors, provà també d'evitar els conflictes amb i entre els alumnes, donà facilitats i suport a les iniciatives extraescolars de la comunitat normalista (excursions, conferències...)... és a dir, intentà sobretot proporcionar a l'Escola Normal republicana un ambient facilitador que garantís el desenvolupament de l'ensenyança i l'aprenentatge de la forma més òptima possible. Una bona mostra de la seva acurada gestió del centre la podem observar en la carta que envià al Ministeri el mes de juny del 1935 en resposta a la missiva ministerial respecte a la implantació de la coeducació a les Escoles Normal; Mercedes hi realitzà una aferrissada defensa del pla d'estudis i del règim coeducatiu per les seves múltiples implicacions i beneficis en la formació dels futurs mestres; el suport institucional a les reivindicacions dels alumnes del pla professional; la seva gestió de les vagues estudiantils i generals que se succeïren al llarg de la Segona República... En totes aquestes qüestions no deixà mai de tenir en compte l'opinió del claustre normalista.

Així mateix, i tal com succeïa en l'època anterior, Mercedes participà de totes les activitats, tant acadèmiques com socials, derivades del càrrec directiu que ostentava. És així com esdevingué: vocal i tesorera del Patronat de Formació Professional de l'Escola Elemental del Treball de Palma, vocal i vicepresidenta del Consell Provincial d'Ensenyança, vocal de la Junta d'autoritats, presidenta de la comissió qualificadora dels curssets de selecció d'ingrés al magisteri...

Respecte a la tasca docent que Mercedes Usúa realitzà durant el període republicà, cal destacar la seva dedicació a les diferents assignatures de l'àrea de les matemàtiques dels diferents plans d'estudis que convisqueren a la Normal republicana.

Així, pel que fa al pla professional, Mercedes passà a encarregar-se de l'assignatura Metodologia de les Matemàtiques, la qual es cursava el primer any d'estudis del magisteri tres hores a la setmana. A grans trets podem dir que el programa dissenyat i desenvolupat per la professora Usúa se centra bàsicament en els punts següents:

- Conceptualització pedagògica general.
- Metodologia i didàctica de les matemàtiques.
- Aproximació històrica i teòrica als diferents camps de les matemàtiques: àlgebra, geometria, etc.
- Psicologia infantil i educativa aplicada especialment a l'ensenyança de les matemàtiques.
- L'ensenyament dels diferents camps de les matemàtiques a l'escola primària.
- Materials i exercicis matemàtics més adequats a cada un dels diferents camps de les matemàtiques. La interdisciplinarietat de les matemàtiques.
- Moviments, mètodes i autors innovadors –espanyols i estrangers– i la seva aplicació a l'ensenyança de les matemàtiques.
- Desenvolupament d'una lliçó de matemàtiques. Mètodes d'avaluació en matemàtiques des d'una perspectiva psicològica i pedagògica.

Aquestes directrius bàsiques es desenvolupen al llarg de trenta lliçons de caràcter teòric i pràctic, les quals conformen un minuciós programa molt ric i variat, conseqüentment bastant ampli i extens, que recull i relaciona, des de diverses perspectives, la gran majoria dels coneixements teòrics i pràctics dels diferents camps de saber interrelacionats amb les matemàtiques i el seu ensenyament aprenentatge.

Quant al desenvolupament de les classes d'aquesta assignatura, ens l'explica la mateixa professora Usúa en la seva memòria de Metodología de las Matemáticas del curs 1934-1935:

“El trabajo de la clase de Matemáticas durante el semestre (1º y 2º) trimestre del curso 1934-1935 en cuanto se refiere a la Metodología de la asignatura ha consistido en:

- a) Desarrollo sucesivo de los puntos del programa inspirado en los cuestionarios oficiales.*
- b) Conferencias y comentarios por los alumnos sobre algunas obras relacionadas con la asignatura.*
- c) Construcción como trabajo manual de material escolar*

propio para el grado inicial [...]

Durante el tercer trimestre del curso 1934 – 1935, el trabajo de las clases de Metodología de las Matemáticas se ha dedicado a:

1º. Completar las explicaciones de los puntos que constituyen el programa de la asignatura.

2º. Preparación y desarrollo por parte de los alumnos de lecciones ante los niños de la Escuela práctica aneja a esta Normal con los consiguientes crítica razonada de cada uno por parte de los alumnos y la Profesora.

3º. Estudio y comentario por los alumnos de programas escolares nacionales y extranjeros como preparación para la redacción del programa de Matemáticas en los diferentes grados.”¹¹

Quant a les assignatures del grau preparatori, Mercedes preparà, per a l'assignatura de primer any d'Aritmètica i Àlgebra, un programa molt extens que segueix un ordre de dificultat creixent i una estructura semblant en el desenvolupament d'ambdues branques, oferint primer a l'alumne un gran apartat dedicat a l'Aritmètica, seguit del d'Àlgebra per finalment acabar amb diversos temes d'Aritmètica avançada. El programa compta, a més, amb un apartat final de problemes, els quals són molt complets, variats i bastant propers al context dels alumnes, mesclant enunciats de caire més clàssic amb altres de més imaginatius. Així mateix, cal dir que hi ha una revisió posterior d'aquest programa bastant més reduïda, la qual recull només l'apartat d'Àlgebra, d'una forma més extensa i específica, a més d'un petit apartat dedicat a Aritmètica avançada.

Pel que fa al programa de Geometria, del segon curs del grau preparatori, cal dir que és un programa bastant extens, també estructurat en ordre creixent de dificultat, abraçant des dels continguts més bàsics i concrets, com els conceptes de recta i punt, fins als més dificultosos i abstractes, com els darrers temes dedicats a trigonometria i geometria espacial. Així mateix, cal destacar que els temes són treballats des d'una perspectiva multidisciplinària, especialment des de l'àrea de dibuix tècnic, i que s'ofereix a l'alumnat les eines necessàries per comprendre els teoremes geomètrics àmpliament enunciats a les quaranta-tres lliçons que conformen aquest programa.

¹¹ Vegeu, USÚA PÉREZ, M. de las Mercedes. Memoria de Metodología de las Matemáticas. Curso 1934-1935, a Memòria cursos acadèmics (1933-66) llig. 201, Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears.

Amb relació al curs complementari, el claustre¹² arribà a l'acord que el professor de cada una de les assignatures metodològiques del pla professional s'encarregués d'explicar a aquests alumnes la metodologia de la seva àrea, per la qual cosa Mercedes "condensó la labor citada en lo referente a Matemáticas en diez conferencias que abarcaron los puntos más esenciales para orientación de los alumnos"¹³.

Per tal de millorar el seu quefer educatiu en aquestes assignatures, Mercedes demanà a la Junta d' Ampliació d' Estudis una pensió per visitar Suïssa, junt amb José M. Eyaralar i Catalina Vives, també professors numeraris de la secció de ciències de l'Escola, durant els tres mesos d'estiu del 1936. Malgrat el seu interès, es va veure obligada, pocs mesos després d'enviar la sol·licitud, a rectificar aquesta petició per motius de salut¹⁴, que la forçaren a passar les vacances d'estiu a la Península.

És així com l'Alçament Militar del mes de juliol del 1936 l'agafà fora de l'illa de Mallorca. Carmen Cascante, directora del centre normalista femení de les Balears a partir del curs 1936-1937, deixà constància, en una carta enviada al Ministeri d'Educació Nacional, del periple viscut per la seva companya de feina durant la guerra: "[...] Doña María de las Mercedes Usúa Pérez, desde el 18 de julio de 1936 hasta el 23 del mismo mes y año, estuvo en Santander, donde les sorprendió el Movimiento Salvador de España. Desde el 23 de julio a 5 de agosto residió en Bilbao y desde esta fecha al 22 del mismo mes en San Sebastián. Desde el 23 de Agosto de 1936 hasta el 1º de Marzo de 1937 en Barcelona, pasando a Lérida para desempeñar el cargo de Profesora de Pedagogía y de su Historia, cargo que desempeñó hasta fin de marzo de 1938, en que precipitadamente abandonó Lérida por evacuación forzosa. Reponiendo su salud estuvo un mes en Guímera, residiendo finalmente en Barcelona y prestó servicios como agregada a la Normal del Magisterio de la misma capital (Estado), desde 3 de octubre del 38 al 26 de enero de 1939, fecha de entrada de las tropas nacionales. El 28 de enero de 1939 hizo su presentación en Barcelona ante las autoridades nacionales [...]."¹⁵

Així doncs, podem veure com després d'uns primers mesos al nord peninsular es traslladà a Catalunya, on exercí primer a l'Escola Normal de Lleida

¹² Vegeu, acta de la sessió de claustre del dia 11 de maig del 1934 a Llibre d'actes del claustre (1922-1935) llig. 119, Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Vegeu, *Entrades i sortides (1936-1937)*, llig. 8, AHUIB.

¹⁵ Vegeu, Expedient personal de Mercedes Usúa Pérez. *Expedients de personal*, llig.117, AHUIB.

i posteriorment a l'Escola Normal estatal de Barcelona¹⁶, centre on coincidí amb Rosa Roig, professora també de l'Escola Normal de les Balears. Un cop es presentà davant les autoritats nacionals, demanà retornar a l'Illa i reincorporar-se a l'Escola Normal Femenina de les Balears.

De bell nou a l'Illa, Mercedes s'enfrontà a l'expedient de depuració cursat l'any 1936 amb motiu de la seva absència. Aquest expedient l'acusa de "*Actuación laica demostrada en el ejercicio de la dirección de la Normal*"¹⁷ i demana conseqüentment que la imputada sigui sancionada amb la jubilació forçosa.

Però el 9 de juny del 1939 el Ministeri d'Educació la rehabilità de forma provisional com a professora de l'Escola Normal de les Balears, deixant clar, però, que aquesta decisió es trobava pendent de la resolució de l'expedient de depuració que encara se li havia d'instruir. És així com Mercedes tornà a exercir la docència a l'Escola Normal de les Balears a principis del curs 1939-1940 i passà a encarregar-se, durant els anys següents, de diferents assignatures: Història de la Pedagogia, Metodologia de la Física i la Química...

Paral·lelament a aquest procés administratiu, Mercedes Usúa s'enfrontà a una auditoria de guerra per part de la Quarta Regió Militar de Barcelona, la qual la condemnà, d'acord amb l'informe de l'Assessoria Jurídica, a la pena de sis anys i un dia d'inhabilitació especial.

Malgrat estar pendent de revisió per part de la Comissió revisora de penes de Barcelona i com a resultat d'aquesta sentència, aprovada el dia 25 de gener del 1940, la Direcció general de Primera Ensenyança va resoldre donar compliment de la mateixa i inhabilità del seu càrrec la professora Usúa durant sis anys i un dia, suspent-la així mateix d'ocupació i sou; la sanció fou efectiva el dia 9 de juliol del 1941, data a partir de la qual Mercedes fou suspesa de les funcions docents i del sou. El dia següent fou destituïda com a professora numerària de l'Escola Normal de les Balears.

Aproximadament sis anys després de fer-se efectiva aquesta sanció, el Butlletí Oficial de l'Estat del 22 d'abril del 1946 publicà l'Ordre del 30 de març del mateix any en què es declarà: "*Visto el expediente incoado con el número 189 [...] este Ministerio ha dispuesto [...] que habiendo extinguido la solicitante M^a de las Mercedes Usúa Pérez, la pena impuesta, no sufre inhabilitación alguna que pueda serle remitida.*"

¹⁶ Respecte a la incorporació a l'Escola Normal de Lleida, vegeu, O. M. del 28 de febrer del 1937, i respecte al seu ingrés com a agregada a l'Escola Normal de Barcelona, vegeu, O. M. del 22 de setembre del 1938.

¹⁷ Vegeu, Registre de depuracions del cos de catedràtics de segona ensenyança i professional, Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

Homenatge a Mercedes Usúa per la seva jubilació. Palma, 1957¹⁸.

En vista d'això, Mercedes tornà a l'Escola Normal a l'inici del curs 1946-1947, amb la “*complacencia*” de tot el claustre normalista¹⁹. Tot i no formar part de cap dels primers tribunals d'examen d'aquest curs, s'enganxà amb facilitat a la dinàmica docent del centre encarregant-se d'explicar l'assignatura d'Ampliació i Metodologia de les Matemàtiques, la qual, tot i tenir un programa certament adequat, no arribà a assolir el nivell dels programes realitzats durant el període republicà.

¹⁸ Extret de COMAS I RUBÍ, Francesca, i MIRÓ I MONTOLIU, M. Isabel. *Rosa Roig: biografia d'una pedagoga (1890-1969)*. Palma: Documenta Balear, 2001.

¹⁹ Vegeu, Acta de la sessió de Claustre del dia 10 de setembre del 1946 a *Llibre d'actes del Claustre (1935-1955)* llig. 120, AHUIB.

¹⁹ Extret de COMAS I RUBÍ, Francesca, i MIRÓ I MONTOLIU, M. Isabel. *Rosa Roig: biografia d'una pedagoga (1890-1969)*. Palma: Documenta Balear, 2001.

Durant aquesta època complí també amb la resta de funcions acadèmiques derivades del seu càrrec docent i participà de les proves finals de carrera, dels diferents tribunals d'examen, de la junta de govern del centre...

Així mateix, a partir de l'1 de gener del 1950 Mercedes Usúa es va fer càrrec també de l'assignatura d'Ampliació i Metodologia de les Matemàtiques a l'Escola Normal masculina.

El mes de setembre del 1955 es jubilà Carmen Cascante, aleshores directora de l'Escola Normal femenina, i Mercedes Usúa, com a professora més antiga, s'encarregà interinament de la direcció del centre prenent possessió del càrrec de directora el 15 de novembre del 1955.

Durant el curs 1956-1957, Mercedes complí l'edat reglamentària per jubilar-se, però el claustre de professores arribà a l'acord que continués al capdavant dels seus càrrecs, per la qual cosa es demanà al Ministeri que autoritzés la seva continuïtat fins a final de curs. Aquesta petició fou concedida i, a les acaballes de l'esmentat curs acadèmic, Mercedes Usúa es jubilà com a directora i professora de l'Escola Normal de Magisteri de les Balears i retornà després de quasi quaranta anys a la seva ciutat natal.

Bibliografia

COMAS I RUBÍ, Francesca, i MIRÓ I MONTOLIU, M. Isabel. *Rosa Roig: biografia d'una pedagoga (1890-1969)*. Palma: Documenta Balear, 2001.

MOLERO PINTADO, Antonio, i DEL POZO ANDRÉS, María del Mar [ed.]. *Escuela de Estudios Superiores del Magisterio (1909-1932): un precedente histórico en la Formación Universitaria del Profesorado Español*. Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, 1989.

OLIVER I JAUME, Jaume. *Escola i societat: l'ensenyament a les Illes en el segle XX*. Palma de Mallorca: Moll, 1978.

ROIG RODRÍGUEZ, Maria Antònia. *La primera escola normal femenina estatal de les Balears (1913 - 1931)*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2006.

ROSSELLÓ SIMONET, Melcion. "L'antiga escola Normal de mestres", a *Lluc*, Palma núm. 602, 1971, p. 16-18.